

ISLOM SHOIR DOSTONLARIDA PAREMIOLOGIK BIRLIKLARNING LINGVISTIK TAHLILI

Aripova Mahliyo Norboy qizi

1- bosqich tayanch doktorant

Jizzax davlat pedagogika universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15655141>

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek xalq og'zaki ijodining yorqin namoyandalaridan biri bo'lgan Islom shoir Nazar o'g'lining dostonlarida uchraydigan paremiologik birliklar – maqollar, matallar, iboralar, hikmatli so'zlar – lingvistik jihatdan tahlil qilinadi. Paremiologik birliklar xalq og'zaki ijodining ajralmas qismi sifatida, dostonlarda obrazlar karakterini ochishda, voqealarning badiiy ta'sirini kuchaytirishda, milliy tafakkur ifodasini yetkazishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, maqolada Islom shoirning dostonlaridan olingan paremiyalarning shakl, mazmun, strukturaviy jihatlari, ularning semantik yuklamasi, kontekstual funksiyasi, poetik vazifalari tahlil etiladi.

Annotation

This article provides a linguistic analysis of paremiological units-proverbs, sayings, phrases, and wise words-found in the epics of Islom Shoir Nazar og'li, one of the prominent representatives of Uzbek folkoral literature. As an integral part of folk oral creativity, paremiological units serve as an important means for revealing the characters of images in the epics, enhancing the artistic impact of events, and conveying the expression of national thought. Additionally, the article analyzes the form, content, and structural aspects of the paremiological units extracted from Islom Shoir's epics, as well as their semantic load, contextual functions, and poetic roles.

Аннотация

В данной статье проводится лингвистический анализ паремиологических единиц — пословиц, поговорок, выражений и мудрых слов — встречающихся в эпосах Ислама Шоира Назар оглы, одного из ярких представителей узбекского народного устного творчества. Паремиологические единицы, являясь неотъемлемой частью народного устного творчества, служат важным средством раскрытия характера образов в эпосах, усиления художественного воздействия событий и выражения национального мировоззрения. Кроме того, в статье анализируются форма, содержание и структурные особенности паремиологических единиц, взятых из эпосов Ислама Шоира, а также их семантическая нагрузка, контекстуальные функции и поэтические задачи.

KALIT SO'ZLAR. Islom shoir Nazar o'g'li, doston, paremiologik birlik, maqol, matal, ibora, lingvistik tahlil, xalq og'zaki ijodi, milliy tafakkur, badiiy nutq, stilistik vosita, semantik tahlil, xalq donishmandligi.

KIRISH.

O'zbek mumtoz adabiyotida doston janri xalq tafakkuri, ruhiyati va estetik dunyoqarashining badiiy in'ikosi sifatida alohida o'rin tutadi. Xalq og'zaki ijodining muhim unsurlaridan bo'lgan paremiologik birliklar – maqol, matal, hikmatli iboralar – dostonlarda obraz yaratish, badiiy ifodani kuchaytirish hamda milliy ma'naviyatni yoritishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Islom shoir Nazar o'g'li ijodida bu birliklar sermazmun va chuqur estetik yuklama kasb etib, baxshining xalqona tafakkur bilan uyg'unlashgan poetik dunyosini

ochib beradi. Ushbu maqola Islom shoir dostonlarida uchraydigan paremiologik birliklarning lingvistik xususiyatlari va badiiy-funksional rolini tahlil qilishga bag'ishlanadi.

ASOSIY QISM.

1. Paremiologik birliklarning dostonlardagi stilistik funksiyasi.

Islom shoir Nazar o'g'li dostonlarida paremiologik birliklar nafaqat badiiy ifoda vositasi, balki obraz yaratishning muhim komponenti sifatida namoyon bo'ladi. Maqollar va matallar qahramon xarakterini ochib berishda, ularning ijtimoiy-madaniy muhitdagi o'rnini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Masalan, "To'n kiyganning bari toza bo'lmas, har kimning fe'li o'ziga monand" kabi hikmatli iboralar personajlarning ichki dunyosini ochishda xizmat qilgan. Bu kabi birliklar xalqona donishmandlikni badiiy kontekstga olib kiradi va muallif tilining obrazlilik darajasini oshiradi.¹

2. Paremiologik birliklarning semantik va struktural tahlili.

Shoir dostonlarida uchraydigan paremiyalar strukturaviy jihatdan turli shakllarda namoyon bo'ladi: ikki qismlik antitezali maqollar, takroriylikka asoslangan matallar, muqoyasalarga qurilgan iboralar. Ularning semantik tahlilidan ko'rinadiki, ushbu birliklar axloqiy-me'yoriy g'oyalarni ifodalaydi, ya'ni ular nafaqat badiiy, balki didaktik vazifani ham bajaradi. Bu jihat, ayniqsa, "Elning tili – elning ko'zgusi" kabi birliklarda yaqqol ko'zga tashlanadi.²

Tilshunoslikda paremiologik birliklar haqida birinchi bo'lib fundamental tadqiqotlar olib borgan olimlardan biri A.M. Muxin hisoblanadi. U "Paremiologik birliklar xalq tafakkurining mazmuniy kristallari hisoblanadi" deb yozadi. Bu birliklar orqali shoir diniy-ma'naviy g'oyalarni xalq tilida, xalqning ruhiyatiga yaqin tarzda bayon etadi. Ularning badiiy matndagi funksional yuklamasi, semantik boyligi va madaniy konnotatsiyasi tadqiqot uchun katta ilmiy ahamiyatga ega.

Paremiologik birliklar milliy mentalitet bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular xalq tafakkurining lingvomadaniy darajasini aks ettiradi.

D. Sayfullayeva esa maqollar va matallarni xalqning madaniy genetikasi bilan bog'laydi: "Maqollar millatning tarixi, qadriyatlari va mentalitetini nutqiy kod shaklida ifodalaydi."³

Islom shoirning dostonlarida, masalan, quyidagi maqol ishlatilgan:

"Yomon so'z yurakka o't qo'yar,

Yaxshi so'z dilingga nur sochar."

Bu kabi paremiologik birliklar **nafaqat axloqiy ta'limot**, balki **milliy-diniy qadriyatlarning konsentratsiyalashgan shakli** sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSA.

Islom shoir Nazar o'g'li dostonlarida qo'llanilgan paremiologik birliklar baxshining xalq og'zaki ijodiga bo'lgan chuqur hurmatini, xalq donishmandligini badiiy nutq orqali ifodalashdagi mahoratini ko'rsatadi. Maqollar, matallar va hikmatli iboralar doston matnida estetik-funksional yuklama bilan birga, obrazlar xarakterini ochishda, milliy tafakkurni ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, bu birliklar nafaqat poetik vosita, balki til va tafakkur uyg'unligining yorqin namunasidir.

¹ Mamatqulov I. O'zbek adabiy tilida paremiyalarning stilistik vazifalari. – Toshkent: Fan, 2017. 112–114 - b

² Qodirova D. O'zbek xalq maqollari va ularning adabiyotdagi aks etishi. – Samarqand: Zarafshon, 2020. 56–59 – b.

³ Sayfullayeva D. Maqollar va madaniyat: Lingvomadaniy yondashuv. – Buxoro: Ilm Ziyo, 2021. 41-42 – b.

References:**Используемая литература:****Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. O'zbek xalq ijodi.Ko'p tomlik.Dostonlar.Aytuvchi:Islom shoir Nazar o'g'li. "Toshkent". Badiiy adabiyot nashriyoti,1965.
2. Mamatqulov I. O'zbek adabiy tilida paremiyalarning stilistik vazifalari. – Toshkent: Fan, 2017.
3. Jo'raev A. Mumtoz adabiyotda doston janri va uning badiiy xususiyatlari. – Toshkent: Akademnashr, 2013.
4. Norqulova D. Lingvomadaniyatshunoslik asoslari. – Toshkent: Fan, 2016.
5. Sayfullayeva D. Maqollar va madaniyat: Lingvomadaniy yondashuv. – Buxoro: Ilm Ziyo, 2021.
6. Nazarov Q. O'zbek tilshunosligi va xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: Fan, 2014.

INNOVATIVE
ACADEMY